

בנו, שלא יהנה מן האיסור שעשה, ואינו מותר באכילה אלא למחרת. וזהו שאמרו שכיון שקדם ושחט – נשכר, שיכול לאכול הבשר, הא אילו לא קדם – לא קאכיל בשרא. (מובא ברא"ש בפסקיו ובתוספותיו, עפ"י רבנו מאיר, שמכאן דקדק בה"ג דין זה. והר"ן בתחילת הפרק כתב שבה"ג השוה זאת לדין מעשה שבת, שאסור לאותו היום).

(ע"ב) 'נזיר שהיה שותה יין כל היום... אמרו לו אל תשתה והוא שותה אל תשתה והוא שותה – חייב על כל אחת ואחת' – משמעות הלשון היא שההתראות חלוקות זו מזו, לפני כל שתיה ושתיה. ואולם בירושלמי (בנוזיר) אמרו שאף השותה צלוחית של יין, ויש בה עשרה כזיתים, והתרו בו מלכתחילה שאם ישתה הכל, יחוייב בעשר מלקיות – לוקה עשרה. וכן פרשו הרמב"ם והרע"ב בנוזיר (שם). ושם הגרסא שונה: 'אמרו לו: אל תשתה אל תשתה והוא שותה' וכ"ה בקדושין עז: וע"ע במובא ביוסף דעת נוזיר מב).

וכשהתרו בו וחזרו והתרו, אין צריך לפרש בכל התראה את האיסור והעונש, אלא כיון שאמרו לו 'אל תשתה' 'אל תשתה' די, כיון שההתראה הראשונה היתה כדין, ועל לשון התראה ראשונה הם סומכים. (ריטב"א מכות כא.).

'דאמר רבי יאשיה: עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד...' – בחזון איש (כלאים א,ו) כתב להוכיח מן הירושלמי (כלאים רפ"ח), שאין צריך דוקא שהזרעים יהיו בגומא אחת. ועוד צידד (שם ובסי' ג סק"ב) שלר' יאשיה אינו חייב אלא כאשר הזרעים סמוכים לזה לזה עד ששה טפחים, שיעור הרחקת כלאי זרעים, ולא יותר. (והביא שם אפשרות נוספת, לחייב עד ד' אמות, ככלאי הכרם, אלא שכתב שלא משמע כן מסוגיתנו).

וכן צידד לומר שאין צורך במפולת יד ממש, אלא גם כשזרע אחד אחר השני, כל שלא הושרש הזרע הראשון עד שהגיע השני – חייב.

עוד נוטה לומר שצריך שאדם אחד יעשה הכל, אבל אם אחד זרע וחרצן ושעורה ואחד חטה – פטורים. ואפשר שצריך שתהא דעתו בשעת זריעה ראשונה לגמור שלשתן.

'לא, לעולם רבנן, ומילתא אגב אורחיה קמ"ל, דאיכא תרי גווני כלאים...' – יש לדקדק על לשון 'אגב אורחיה', והלא לכאורה זהו כל חידושו, להשמיענו תרי גווני כלאים, שהרי עצם הדין שלוקה – פשוט הוא; –

ויש לפרש, שמשמיענו שלוקה על כל התראה והתראה בנפרד, אלא ששאלנו על כך והלא משנה היא בנוזיר, ומדוע הברייתא משמיעה זאת כאן לענין כלאים (עתוס') – על כך בא התירוץ ששנה תנא דברייתא חידוש זה לענין כלאים, להשמיענו דרך אגב ענין נוסף, שיש תרי גווני בכלאים. (תורת חיים)

דף פג

באורי פשט; הערות וראשי פרקים לעיון

'זמה התם דגופין מוחלקין פטרי רבנן, הכא לא כל שכן?' – פירוש, חיוב 'אותו ואת בנו' בא משום גופים, (כי מהות האיסור הוא לשחוט גוף נוסף), וכששחטה ושחט את בת בתה ואח"כ שחט את הבת,

ראויים שני הגופים להצטרף עם הבת ולחייב שנים משום 'אותו ואת בנו' ומשום 'בנו ואותו' – כל שכן שני גידים משתי ירכות משתי בהמות, שהכל נחשב גוף אחד, שהרי אין חילוק בחלב ודם וגיד אם בא מבהמה אחת או מבהמות הרבה, ואין האיסור תלוי בגופים. (שו"ת הרא"ש – 'תשובות נוספות' יט. וכ"כ מהר"ם לובלין כאן. וע' גם רעק"א; חזו"א אה"ע סוסי קמח).

'ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח' – פרש רש"י, שהיו מרבים בשמחה ביום טוב האחרון של חג משום שהוא רגל בפני עצמו וחביב עליהם. (ובכלבו באר שנהגו להרבות בו בשמחה להראות שהוא רגל בפני עצמו. ועע"ש ובמאירי כאן וברש"י בע"ז ה) – משמע שבא להסביר מדוע בשביעי של פסח אין צריך להודיעו – לפי שאינו רגל לעצמו, ונהגו בו פחות שמחה משמיני עצרת. וכן משמע בתוס' פסחים קב: ד"ה דאית. וכן יש לשמוע ממ"ש (מו"ק יג:) ערב יו"ט האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד יו"ט האחרון של חג – משמע שנהגו כן רק בחג ולא בפסח.

יש להעיר כאן על דברי הגאון הרש"ז מלאדי (במאמר 'ששת ימים תאכל עליו מצות' – מובא בהגש"פ לבעל התניא), שנקט כדבר פשוט שלא קרבו שלמי שמחה בשביעי של פסח, ולכך אומרים בו חצי הלל. (וכל המאמר שם נסוב והולך על בסיס הלכה זו), ולא ידעתי מאין מקורו, והלא מצות שמחה נתרבתה בכל ימות הרגל. וצע"ג.

'ערב עצרת' – כתב הגאון רבי אברהם חיים שור, בספרו 'תורת חיים': מכאן תשובה למנהגנו לאכול מאכלי חלב בחג השבועות, שהרי משמע כאן שהסעודה העיקרית היא בבשר ולא בחלב. ודוחק לומר שצריך להודיעו על מכירת אמה או בתה משום ליל עצרת.

ועוד, לפי כל הטעמים שניתנו למנהג זה, עדיין צריך לאכול בשר לאחר מכן, ולפי דברי הוזהר (המובא בבית יוסף – או"ח קעג) אסור לאכול בשר אחר חלב (בסמיכות, ע"ש) – לכך עדיף יותר למנוע המנהג. עד כאן דבריו.

ואולם שאר הפוסקים סומכים ידיהם במנהג זה, ודעת הגאון ז"ל – יחידאה היא.

'ערב ראש השנה' – נהגו להרבות בו בסעודה, לסימן טוב לכל השנה. (כלבו קי. וכ"כ בפירוש רבנו יונתן ונמוקי יוסף: לסימן שישמחו בכל השנה).

'אף ערב יום הכפורים בגליל' – יתכן לפרש, שמבואר בכמה מקומות שביהודה היו גזרות מצד המלכות, משום שקבלה היה להם שיהודה הרג את עשו, (כמו שנאמר ידך בערף איביך), כמו שאמרו בירושלמי (כתובות א,ה. וע' גם גטין נה: ובתוס'). ומובא בגמרא (להלן קא:), שהיו גזרות ושמדות מיוחדות על יום הכיפורים – ולכן לא היו מרבים בסעודות ביהודה ערב יום הכיפורים, כדי שלא יתפרסם הדבר ולא יודע לשונאים. (משך חכמה – אמור כב, כח)

'אמר רבי יהודה: אימתי בזמן שאין לו ריוח, אבל יש לו ריוח אין צריך להודיעו' – רש"י מפרש שאם מכר אמה או בתה אתמול, אינו צריך להודיע לקונה שקונה היום – שאני אומר אתמול כבר נשחט הראשון. ולפי זה, פירוש 'ריוח' – בין הקונה הראשון לשני.

(וזה תואם עם דבריו (בד"ה בארבעה פרקים), שסתם הלוקח בהמה – שוחטה מיד. ולפי זה אפשר שאם לקחו שני אנשים יומים או שלשה לפני החג, באותו יום – צריך להודיע לשני, שיש לחוש ששניהם שוחטים באותו יום שלקחו).

ואולם מדברי רבנו גרשום ומדברי הראב"ד (בהשגותיו על הרמב"ם – שחיטה יב, טו. וכן צידד הרא"ש לפרש, אלא

שכתב שמהתוספתא משמע כפרש"י יש להבין שהם מפרשים 'ריוח' – בין יום הקניה לחג, כלומר, ר' יהודה מגביל דברי תנא קמא (ולא בא לחלוק אלא לפרש. עתוס') לערב יום-טוב בלבד, אבל יומים או שלשה קודם, אפילו מכר שניהם באותו יום – אין צריך להודיע, ודינו כבשאר ימות השנה, שאין לחוש שישחטו באותו יום דוקא. (שו"ר שכן מפורש בדברי הכלבו – ק).

והרמב"ם פירש 'ריוח' – ריוח ביום. ואמר ר' יהודה שאין צריך להודיעו אלא אם ראוהו נחפו לקנות, והיה בסוף היום, שחזקתו שהוא שוחט עתה, אבל כשאין רואים שנחפו לשחוט היום – אין צריך להודיע. (והראב"ד והרא"ש חולקים על הסבר זה.)

וכתב הרא"ש שלא מסתבר כלל לומר כן, שאם היה נחפו לקנות בסוף היום, למה יש לנו להניח שישחוט היום יותר מאילו קנה בתחילת היום. ולכאורה סברת הרמב"ם היא, שהקונה בערב בחג בסוף היום כשהוא נחפו, הדברים מוכיחים שקונה לצורך החג, שאין אדם קונה באותה שעה לצורך יום אחר. ולכן צריך להודיעו באופן זה, שכבר מכר היום אמה או בתה, אבל אם קונה במתינות בתחילת היום, יש לו לתלות שאינו קונה דוקא לשחיטת היום, וגם הראשון אפשר שלא ישחוט היום, הלכך אין לחוש שישחטו באותו יום, וכעין 'ספק ספקא'.

זוהא לא משך... דבר תורה מעות קונות, ומה טעם אמרו משיכה קונה, גזירה שמא יאמר לו נשרפו חטיף בעליה' – הקשה הגרעק"א, הלא כאן אין קיים חשש זה, שהרי יש למוכר חלק גדול בבהמה, ודאי יציל. וע' תירוצו לקושיותו בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב כה).

'יום אחד האמור באותו ואת בנו...' – 'שמעתי מאדמו"ר (הגרש"ז אויערבך) זללה"ה, דאם שחט בהמה בלילה כאן, ובאמריקה עדיין הוא יום, מותר לשחוט שם בנה, ולכשתחשך שם ייאסר'. (מהגר"א נבנצל שליט"א.

וכן לאידך גיסא, אם שחט את האם במקום אחד, והבן נמצא במקום אחר שבו כבר נכנס הלילה הבא – מותר לשחוט את הבן, שהרי שם הוא יום אחר ואינו 'יום אחד'. עפ"י משך חכמה – אמור כב, כח).

טעמים ופרפראות

'יום אחד האמור באותו ואת בנו – היום הולך אחר הלילה. את זו דרש רבי שמעון בן זומא, נאמר במעשה בראשית יום אחד ונאמר באותו ואת בנו יום אחד... ובקדשים לילה הולך אחר היום...' –

'לפינן מברייתו של עולם דבכל דבר הלילה קודם ליום כדאיתא ריש ברכות, כי בכל דבר ההעדר קודם להויה וכי אשב בחשך, אדע כי אחר כך, ה' אור לי (מיכה ז) – כי כל חיי האדם כך מורכבים מהזמן חושך ואור, יום ולילה, כך חוזר חלילה, רק שהחושך קודם, דקליפה קודמת לפרי, חוץ בקדשים קיימא לן הלילה אחר היום – כי מי שכבר בא אל הקודש, היום קודם, כמו מי שעומד תוך הפרי, אצלו הפרי קודם לקליפה ולכך סלקא דעתיה גם לקריאת שמע, וכמו שכתבתי במקום אחר. ועיין בתלמידי רבנו יונה ברכות ח. ד"ה ואמר, דגם בתורה כן.

(צדקת הצדיק יא)

'(ע"ב) 'רבי אומר: 'יום אחד' – יום המיוחד טעון כרוז. מכאן אמרו, בארבעה פרקים בשנה...'

– רמז לדבר במלת אחד; א' – יום ראשון של פסח, וכן היום הראשון בשנה; ח' – רמז לשמיני עצרת של חג, וכן לשמיני עצרת של פסח דהיינו חג השבועות, (כמו שכתבו המפרשים). ד' – רמז שהם ארבעה פרקים (תורת חיים). רמז נוסף לארבעה פרקים – שסמך הכתוב דין אותו ואת בנו לפרשיות המועדים – שבאותם פרקים יש לחוש ביותר לשחיטת אותו ואת בנו ביום אחד (עפ"י בעל הטורים אמור).

פרק ששי – 'כיסוי הדם'

'ונוהג בכוי מפני שהוא ספק' – הרמב"ם והרא"ש כתבו שאין לברך על כיסוי הדם בכוי, שמא אינו מחויב בכיסוי ונמצא עובר ב'לא תשא'. (משמע מדיוק לשון הרא"ש, שמשום שברכה לבטלה הוא איסור תורה, לכך אין לברך בספק מצוה. (וכן משמע שיטת הרא"ש בהלכות ציצית). וכן כתב הגר"ר בענגיס (ח"א ו), שהרמב"ם סובר שאין לברך בספק מצוה, לשיטתו הולך, שברכה לבטלה אסורה מהתורה. ואולם יש חולקים וסוברים שאין כן דעת הרמב"ם, אלא איסור דרבנן הוא – ע' חזו"א או"ח קל"ה, ה.ו).

ואולם רבנו יונה (ברכות יב – מובא ברא"ש כאן) כתב להוכיח שכל מצוה שמחויבת מפני הספק – מברכים עליה. (וע' גם בהשגות הראב"ד – מילה ג. וע"ע בראשונים שבת כג).

ואעפ"י שכלל הוא בכל מקום 'ספק ברכות להקל' – זהו כשהספק בברכה עצמה, אבל כל שהספק במצוה, כיון שמחויב לכסות מפני הספק, מברך. ואם תאמר, מכל מקום הלא מצות הכיסוי כאן אינה ודאית וכיצד יכול לומר 'צונו על כיסוי' – לא קשיא, שכשם שמברכים על מצוה דרבנן משום שצונו לשמוע לדברי חכמים, ויכול לומר 'צונו על נטילת ידים', אעפ"י שלא צונו באופן ישיר על הנטילה, אלא צונו לשמוע לחכמים, והם המצוים על הנטילה, אף כאן, כיון שנתחייבנו לכסות מפני הספק, הרי בפועל נצוינו לכסות באופן זה.

וה"ל רבי צדוק הכהן מלובלין (צדקת הצדיק – טז): 'דבר מצוה שעושהו מפני הספק – חל עליו קדושת השם יתברך בוודאי, כיון שצריך לעשותו מפני הספק, דוגמת יום-טוב שני. ועיין שבת כג. דמברכין 'אשר קדשנו במצותיו' אספק, חוץ מדמאי דרוב עמי הארץ מעשרין...'. והיא היא הוכחת רבנו יונה.

ולהלכה כתב השו"ע (יו"ד כה, ג) שלא לברך על כיסוי דם הכוי. ואולם כתבו כמה פוסקים: דוקא בכגון זה, שספק אם חייב במצוה אם לאו. אבל אם ודאי חייב והספק הוא אם מקיימה כעת אם לאו, כגון שיש לו ספק אם כבר קיים המצוה מקודם אם לאו – מברך. (עפ"י דרישה פר"ח או"ח סו; חיי אדם ה, כד.

עוד בענין זה: ריטב"א – ברכות לג; חות דעת – יו"ד קי ב'בית הספק'; רש"ש נדרים נט. באור הלכה רלט; מנחת שלמה יח; אגרות משה או"ח ח"ב יח).

'השוחרט צריך שיתן עפר למטה ועפר למעלה' – נחלקו הראשונים בדין עפר שלמטה, אם מצוה מוטלת על האדם שהוא ישימנו או ייחדו, כמו בכיסוי העפר שלמעלה, או די גם אם העפר מונח מאליו מקודם לכן – ע' במובא לעיל לא.

(בספר בית הלוי (ח"ב יד) צדד לבאר תורף השאלה, האם הכיסוי שלמטה מהוה חלק מחלקי המצוה, או אינו אלא תנאי לקיום המצוה. ע"ש. וע"ע בספר בית ישי (קלא, הערה ג).

ומצד הסברה נראה, שגם אם ננקוט שהכיסוי מלמטה גדרו ממש ככיסוי שלמעלה, ושניהם ממהות המצוה, מכל מקום בנתינת העפר שלמטה, ודאי אין כאן תחילת כיסוי, ורק בנתינת הדם עליו, מתקיים כיסוי הדם מלמטה, הלכך סוברים הראשונים שאין להקפיד על מעשה נתינת העפר הראשון, שאינו אלא כמכשיר למצוה, ורק כשנותן את הדם עליו, אז חל שם 'כיסוי' דלמטה.

והנה, לפי שיטת החולקים (רש"י, יראים, אגודה, ועוד), שמצוה בדוקא על האדם שהוא יכסה מלמטה, היה בדין לברך על הכיסוי כבר כשהדם ניגר על העפר, שאז מתחילה המצוה – אלא נראה שתקנו לברך לפני פעולה כלשהי, והרי בנתינת העפר קודם השחיטה א"א לברך, שאז עוד לא מתחילה המצוה כלל, כאמור, ולפני השחיטה גם כן א"א לו לברך, כי אז עדיין אין המצוה מזומנת לפניו, ועוד אין מה לכסות, ולאחר השחיטה כשהדם ניגר על העפר – אין כאן 'עובר לעשייתו', הלכך מברך בשעת פעולת הכיסוי העליון.

ובלאו הכי י"ל שלעולם יש לברך סמוך לגמר המצוה, כל שבלעדי הגמר אין כאן מצוה כלל, וכמו שכתבו אחרונים בברכה על עשיית מעקה, שלא לברך אלא סמוך לגמר המעקה ולא בתחילת בנייתו – ע' שו"ת חת"ס או"ח נב; שבט הלוי ח"ד רכת. וכסברת הפוסקים בענין נטילת ידים, שלכך מברך סמוך לניגוב ולא סמוך לנטילה).

'תניא רבי יונתן בן יוסף אומר: שחט חיה ואחר כך שחט בהמה – פטור מלכסות' – וכן נפסק בטור ובשלחן ערוך (יו"ד כה, יד. עפ"י בעל העיטור שהביא ברייתא זו להלכה).

ואולם הר"ף הרא"ש והרשב"א השמיטו הלכה זו. (וכבר עמד על כך הט"ז סק"י). ובאר המאירי (וכיוצא בזה כיוון ב'פרי תאר'), שהם סוברים שלהלכה קיימא לן יש בילה בלח, והרי הדם כולו מעורב, הלכך אין הפרש אם דם הבהמה קדם או דם החיה קדם, לעולם משערים אילו דם הבהמה היה מים, היה ניכר בהם דם החיה – טעון כיסוי.

ודעת השו"ע, באר בספר 'תבואות שור', שאין דם מתערב בדם שתחתיו אלא כאשר נבלל ע"י האדם וכדומה, אבל בלאו הכי, הדם העליון נשאר למעלה.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ב ריח) כתב לדחות ראיות התבואות-שור להנחתו זו. והסיק, שאעפ"י שאין לנו לזוז מפסק השולחן-ערוך, מכל מקום כיון שנתגלה בימינו ספר המאירי, והוא נתן טעם להשמטת עמודי ההוראה, כי לדעתם טעון כיסוי – עלינו לחוש ולהחמיר לכסות אף כשהדם העליון של בהמה. ואולם אין לברך על כיסוי זה, שהרי לדעת השו"ע פטור מכיסוי.

דף פד

ז'ליפרקינהו וליכסינהו? בעינן העמדה והערכה. וכמאן, אי כר' מאיר דאמר הכל היו בכלל העמדה והערכה, האמר שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה' – מבואר כאן, שקדשים שמתו, הגם שאינם ראויים ליפדות, כיון שטעונים העמדה והערכה, אעפ"י כ' אסורים בהנאה מן התורה, ונחשבת 'שחיטה שאינה ראויה'. (כי אם אסורים מדרבנן, הלא מבואר להלן (פה) שנחשבת זו שחיטה ראויה). וצריך עיון בדברי הראב"ד (בפירושו לתורת כהנים שמיני) שמשמע מדבריו מצריך לימוד מיוחד לפסולי המוקדשין קודם פדיונם אסורים באכילה, והלא כאן מבואר שכל קדשי בדק-הבית שמתו – אסורים בהנאה מן התורה, ולמה לי קרא לאיסור אכילה. (עפ"י אחיעזר סוף ח"ב. (ועע"ש ה, ב; כה, ו; מו, ה ו). ויש ליישב, לפי מה שכתבו האחרונים להוכיח שיש סוגיות הסוברות שדבר שאינו ראוי מדרבנן, נחשב 'אינו ראוי' מן התורה (ע' במצוין בכ"ק ע"א ובכ"ב פ"א ובמנחות ק"א ולעיל כז), אם כן י"ל שבאמת אין איסור תורה אלא מדרבנן, ונקטה הגמרא לרווחא דמלתא, שאף לאותן שיטות הסוברות שאיסור דרבנן יחשיב שחיטה זו כשחיטה שאינה ראויה, הלא לר"מ שמה שחיטה. וע"ע בענין איסור אכילה והנאה מקדשים שמתו, במובא בזבחים סו: וכן להלן פה).

(ע"ב) 'דתניא ר' יוסי אומר ... – באור ארוך ומקיף לכל 'הסוגיא החמורה הזאת' – בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג צד. וע"ע בספר אור שמח הל' יום טוב ג, א.